

Pregledni znanstveni rad
DOI: 10.17234/Croatia.42.6
UDK: 811.163.42'26Pranjko*vi*ć, I.
Primljen: 8. XII. 2017.
Prihvaćen: 28. I. 2018.

IVO PRANJKOVIĆ I JEZIČNA KULTURA

Petar Vuković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
petar.vukovic@ffzg.hr

Članak se bavi radovima Ive Pranjko*vi*ća posvećenima kulturi hrvatskoga standardnoga jezika. U središtu je pozornosti Pranjko*vi*ćeva kritika destabilizacijskih utjecaja na standardni jezik, uzrokovanih s jedne strane srpskom jezičnom politikom, a s druge novijim nastojanjima da se hrvatski izmijeni kako bi se što više razlikovao od srpskoga. Kao najvažnija se Pranjko*vi*ćeva zasluga ističe pozivanje na racionalan pristup jezičnoj kulturi utemeljen na istraživanju suvremene uporabe.

Ključne riječi: Ivo Pranjko*vi*ć, jezična kultura, ustaljenost i polifunkcionalnost standardnoga jezika

1. UVOD

Termin *jezična kultura* rabi se u nas prilično slobodno, pa se pod njim kadšto razumijevaju po ciljevima i metodama međusobno bitno različiti pristupi. Nasuprot tomu kad se taj termin rabi u svjetskoj lingvistici, obično se misli na pristup koji su uveli pripadnici Praške lingvističke škole u 1930-ima – dobar je pokazatelj toga i činjenica da je u utjecajnom De Gruyterovu trosveščanom priručniku *Sociolinguistics / Soziolinguistik* iz 2006. poglavlje o jezičnoj kulturi, pod naslovom “Sprachpflege / Language cultivation”, napisao upravo

najistaknutiji pripadnik te škole iz druge polovine XX. st. František Daneš. Pristup Praške škole odlikuje specifično shvaćanje standardnoga jezika i uloge jezikoslovaca u skrbi za nj – najvažnijim se odlikama standardnoga jezika tako smatraju njegova ustaljenost, tj. “elastična stabilnost”, i poli-funkcionalnost, a od jezikoslovaca se očekuje da ih podupiru racionalnim i umjerenim intervencijama. Takvo je shvaćanje jezične kulture primjereno u prvom redu modernim zajednicama s već razmjerno razvijenim i funkcionalnim standardnim jezikom, ali i sa sviješću o tom da je njihov standardni jezik u dodiru s još razvijenijim i funkcionalnijim jezicima koji mu mogu poslužiti kao uzor za oponašanje, ali i kao destabilizirajući čimbenik.¹ U hrvatskoj je sredini u drugoj polovini XX. st. takvo viđenje jezične kulture sustavno promicao Ljudevit Jonke, a na prijelomu tisućljeća jedan je od najdosljednijih pobornika toga pristupa upravo Ivo Pranjković. Ovaj je članak pokušaj da se pregledno prikažu stavovi Ive Pranjkovića o kulturi hrvatskoga standardnoga jezika, koje je godinama iznosio u svojim kritičkim i polemičkim tekstovima,² te da se istakne kako ti stavovi čine zaokružen i koherentan sustav koji bi u hrvatskoj normativistici morao biti prepoznat i priznat, iako je sam Pranjković tvrdio da je bavljenje tim područjem za njega samo uzgredan posao:

Unatoč tome što nisam specijalist ni za opću normativistiku odnosno standardologiju ni za pitanja pojedinih normi hrvatskoga standardnoga jezika, pa ni poklonik jezičnoga normiranja, pogotovo rigidnoga i pogotovo leksičkoga, bavio sam se povremeno tom problematikom po naravi svoga posla i načelno i praktično, pa sam mislio da će bar neka moja gledanja na tu osjetljivu, izazovnu i, pogotovo u nas, politizaciji izrazito podložnu jezikoslovnu djelatnost možda biti zanimljiva, poticajna ili provokativna studentima kroatistike, stručnjacima u području normiranja jezika, pa i širem krugu zainteresiranih za jezikoslovna pitanja, bilo općelingvistička bilo kroatistička (Pranjković 2010: 6).

¹ O programu jezične kulture Praške škole usp. Vuković 2015. O mjestu jezične kulture među drugim oblicima organiziranih intervencija u jezik usp. Neustupný 2006. O mjestu jezične kulture u tradiciji hrvatske standardologije usp. Mićanović 2006.

² Većina tih tekstova objavljena je naknadno i u knjigama *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja* (1993), *Jezikoslovna sporenja* (1997), *Sučeljavanja* (2008) i *Ogledi o jezičnoj pravilnosti* (2010), pa na ta knjižna izdanja upućujem i u ovom članku.

2. DESTABILIZACIJSKI UTJECAJI NA HRVATSKI STANDARDNI JEZIK

2.1. Srpska jezična politika

Nasuprot osnovnim postavkama praškoga pristupa jezičnoj kulturi za hrvatsku su jezičnu situaciju u XX. st. bile karakteristične intervencije u standardni jezik koje ne samo što nisu podupirale njegovu ustaljenost i poli-funkcionalnost nego su ih i izravno potkopavale. Umjesto da im polazište budu stvarna obilježja jezika koji su u svojoj uporabi afirmirali suvremeni govornici, te su intervencije bile vođene apriorističkim predodžbama o tome kakav bi hrvatski standardni jezik trebao biti. Tijekom najvećega dijela XX. st. intervencije toga tipa svoje su izvorište imale u srpskoj jezičnoj politici, koja je težila brisanju jezičnih razlika između srpskoga i hrvatskoga. Pranjковиć o tom piše u nekoliko svojih radova, među ostalim i u članku *Hrvatski standardni jezik u staroj Jugoslaviji* (na primjeru časopisa “Naš jezik”), u kojem analizira način na koji je taj ugledni srpski časopis pristupao hrvatskim jezičnim posebnostima. Naime na stranicama “Našega jezika” hrvatske su se jezične posebnosti, u prvom redu leksičke, “[...] proskribirale kao provincijalne, pokrajinske, dijalektalne, kao ‘veštačke tvorevine’, novotvorenice ili zastarjelice, kao riječi stranoga podrijetla ili kao kalkovi itd.” (Pranjковиć 2010: 46). Takvi kriteriji međutim nisu vrijedili za srpske jezične posebnosti koje se

“[...] brane i/ili proglašavaju neutralnim u standardnom jeziku unatoč tome što su npr. očigledni rusizmi, crkvenoslavenizmi, ‘provincijalizmi’, što se ne govore u ‘celom narodu’ itd.” (isto: 51).

Kako zaključuje Pranjковиć, pristup “Našega jezika”, u sklopu kojega se normaliziraju srpske, a marginaliziraju hrvatske jezične posebnosti

[...] vrlo dobro oslikava narav i metodologiju srpske jezične politike (ili bar jednog njezina dijela) kakva se, s manjim li većim oscilacijama odnosno radikalizacijama, vodila i u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i u Kraljevini Jugoslaviji, ali i u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji odnosno u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (isto: 52).

U poglavlju *Sučeljavanja s Božom Ćorićem* Pranjковиć upozorava i na teorijsku osnovu toga pristupa: pravilnim se u standardnom jeziku smatralo

samo ono što se može naći u narodu, tj. u novoštokavskim govorima, i to u novoštokavskim govorima istočnoga te donekle južnoga, ali ne i zapadnoga tipa (zato su npr. ikavica ili šćakavske osobitosti od početka smatrane ‘provincijalnim’).

Takvom se jezičnom politikom cjelokupna hrvatska jezična i jezikoslovna tradicija, osobito ona koja se ticala tzv. nadgradnje, i to ne samo čakavska i kajkavska nego i štokavska, počela smatrati ‘veštačkom’, zastarjelom, ‘nenarodnom’, dijalektalnom, provincijalnom, knjiškom itd. (Pranjković 2008: 57–58).

Ukratko, Hrvati su se, nakon što su upravo oni inicirali jezično ujedinjenje sa Srbima i nakon što je to ujedinjenje u znatnoj mjeri i ostvareno, našli suočeni s jezičnom politikom koja je njihove jezične posebnosti proskribirala i nastojala potisnuti. Pranjković zaključuje da zato nije nimalo čudno što je Hrvatima očuvanje jezičnih posebnosti s vremenom postajalo sve važnije te je ubrzo nakon jezičnoga ujedinjenja sa Srbima i preraslo u središnji dio kulture hrvatskoga standardnoga jezika.

2.2. Nametanje nove pravopisne kodifikacije

Nakon 1990. utjecaj srpske jezične politike na hrvatski standardni jezik praktički je nestao, ali su se pojavili novi izazovi i nov izvor destabilizacije. Kako Pranjković ističe u poglavlju Sučeljavanja s Mariom Grčevićem:

U posljednjem desetljeću hrvatski je jezik iz različitih razloga obilježio relativno velik broj novina. Jedan je dio tih novina bio uvjetovan promjenom društveno-političkog uređenja, drugi promjenom prema srpskom standardnom jeziku, treći ratnim zbivanjima, četvrti promjenom pravopisa [...], peti ustrojavanjem Hrvatske vojske i drugih državnih institucija, šesti izrazito povećanim laičkim interesom za jezična pitanja, a time i velikom njihovom politizacijom, sedmi djelovanjem nekih istaknutih hrvatskih jezikoslovaca na liniji stranačkih nazora i interesa, osmi radikalizacijom jezične politike i uopće pristupa standardnojezičnoj problematici u časopisu “Jezik”, još uvijek jedinom časopisu za kulturu hrvatskoga jezika itd. (Pranjković 2008: 84).

Za mnoge od spomenutih novina Pranjković ima razumijevanja jer smatra da su posve logične i očekivane u situaciji u kojoj se korjenito promijenio društveni kontekst uporabe hrvatskoga jezika. Uvjeren je međutim da nema opravdanja za djelovanje pojedinih hrvatskih jezikoslovaca koji, težeći svjesno tomu da se hrvatski jezik izmijeni kako bi se što više razlikovao od srpskoga, zapravo narušavaju njegovu ustaljenost. U vezi s tim ističe:

Osobno doduše pripadam onima koji smatraju da su hrvatski i srpski standardni jezik oduvijek bili dva posebna idioma na sociolingvističkoj razini (na razini standarda), ali baš zato mislim da ni hrvatskome ni srpskome standardnom jeziku ne treba umjetnoga niti nasilnoga udaljavanja kao što im nije bilo potrebno ni umjetnoga i nasilnoga približavanja (isto: 93).

Unatoč tomu nasilno je udaljavanje hrvatskoga od srpskoga u posljednjem desetljeću XX. st. doživjelo konjunkturu. Štoviše, upravo je ono postalo glavnim uzrokom destabilizacije hrvatskoga standardnoga jezika, i to ponajprije na razini pravopisne i leksičke norme.

Destabilizacija pravopisne kodifikacije svoje je izvorište imala s jedne strane u nekoliko uzastopnih izdanja *Hrvatskoga pravopisa* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš, a s druge u pravopisnim prijedlozima Jezičnoga povjerenstva Matice hrvatske. U poglavlju O novom izdanju “Londonca”, u kojem piše o 5. izdanju *Hrvatskoga pravopisa*, Pranjković ističe: “Previše je naime u njemu pravopisnih pravila koja su ili nelogična, ili loše formulirana, ili nedosljedna, ili nepotpuna, ili suvišna, ili previše ‘rastezljiva’, pa nepotrebno destabiliziraju ustaljenu normu, a u pravopisnom rječniku ima previše elemenata koji mu ni po čemu ne pripadaju” (Pranjković 1997: 74). Među pravilima koja destabiliziraju ustaljenu normu posebno ističe ono o pisanju odraza jata nakon tzv. pokrivenoga *r*, koje propisuje da “u oblicima i tvorenicama od četiriju riječi *vrijeme, privrijediti, upotrijebiti, naprijed* dolazi *e*, a u ostalih *je, samo što* u oblicima i tvorenicama od šest riječi *brijeg, brijest, drijen, trijezan, drijemati i trijebiti* može doći i *e*” (Babić, Finka i Moguš 2000: 41).

U poglavlju Sučeljavanja sa Stjepanom Babićem Pranjković ističe kako je upravo na tom području pravopisna norma najviše destabilizirana i kako ima najmanje izgleda da se uskoro ponovno stabilizira. Objasnjava to na sljedeći način:

Pravilima kakva se propisuju u Babić-Finka-Moguševu pravopisu ta se norma i ne može stabilizirati jer su ta pravila, vidjeli smo, u suprotnosti s temeljnim fonološkim zakonitostima hrvatskoga jezika i sa stanjem u organskim govorima, jer su u svakom novom izdanju toga pravopisa drugačija, jer se ne zasnivaju na tradiciji te, što je najgore, jer traže od onih koji pišu da se ne ravnaju ni po kakvoj logici, ni svojoj ni jezičnoj, nego isključivo po hirovima pravopisaca (Pranjković 2008: 50–51).

Upravo su iracionalnost i s njom povezana nasilnost u nametanju nove pravopisne kodifikacije u žarištu Pranjkovićeve kritike. U poglavlju Sučeljavanja sa Stjepanom Babićem autoru *Hrvatskoga pravopisa* tako predbacuje činjenicu da su u 5. izdanju ukinute u prijašnjim izdanjima dopuštene pravopisne dvostrukosti, i to tako da su kao jedine moguće propisane one opcije koje su u praksi bile ili manje raširene ili čak potpuno neprihvaćene:

Kad se naime ni nakon 11 godina u praksi (npr. čak ni u “Glasu Koncila”) ne prihvati pisanje tipa *brjegovit* (ili *ne ću*), onda on [Stjepan Babić] u novim izdanjima svoga pravopisa ukine ono pisanje koje u praksi apsolutno prevladava, a propiše ono koje praksa uporno odbija!? Mislim da je to posve nekorektno, pa čak i bezobrazno prema cjelokupnoj hrvatskoj javnosti jer izaziva nepotrebne zbrke, nesnalaženja i podjele (Pranjković 2008: 39).

Na jednak način ocjenjuje i nastojanja Dalibora Brozovića da ponovno aktualizira prijedlog radikalne pravopisne reforme koji je, tada kao prijedlog Jezičnoga povjerenstva Matice hrvatske, jezikoslovna i kulturna javnost jednom već odbila. U poglavlju Sučeljavanja s Daliborom Brozovićem Pranjković tako piše:

Mislim da je ponovno insistiranje na prijedlogu o kojem govorimo između ostaloga i nekorektno, pa čak i bezobrazno prema hrvatskoj javnosti. Naime, prijedlog da se dugi jat piše kao *ie* već su jednom odbile sve relevantne ustanove u Hrvatskoj, i to uglavnom jednoglasno, nakon što im je krajem 1992. godine Jezično povjerenstvo Matice hrvatske uputilo dopis koji je sadržavao i takav prijedlog (kao prvu od četiri točke). Smatram stoga da je već samo ponavljanje toga prijedloga prilično ružna manipulacija hrvatskom javnošću (Pranjković 2008: 13).

Na primjeru pisanja tzv. dugoga jata dobro je vidljivo kako Pranjković razmišlja o pravopisu i o njegovoj reformi. Prijedlog da se tzv. dugi jat piše dvoslovom *ie* za njega naime nije problematičan toliko zbog teorijski prijepornoga statusa dvoglasničkoga fonema /iê/ (iako i o tom piše) koliko zbog razloga koje naziva praktičnima i pragmatičnima. Piše o njima u poglavlju O jednom dopisu Jezičnog povjerenstva Matice hrvatske, u kojem o praktičnosti navodi sljedeće:

Sa stajališta praktičnosti pravopis se pisanjem *ie* ne bi olakšao ni poboljšao, nego bi postao kompliciraniji (a u ovom je segmentu i inače relativno kompliciran). Veći dio korisnika pravopisa nema ni pojma o tome gdje je nekad bio jat, a gdje nije bio (pitanje je i treba li da ima), pa je normalno očekivati, između ostaloga, i velik broj pogrešaka tipa *niedan*, *nie*, *jasnie* i sl. (Pranjković 1997: 52).

U istom tom članku piše i o pragmatičnosti:

Ako se eventualno pisanje *ie* promotri s pragmatičkog stajališta, stvari stoje još gore. Zanima me npr. jesu li si članovi Povjerenstva postavili i jedno naizgled banalno pitanje: koliko bi ta promjena stajala Republiku Hrvatsku, i to još u situaciji posvemašnje gospodarske iscrpljenosti? Bismo li mijenjali pravopis u djelima živih i pokojnih hrvatskih književnika? Koja bi bila cijena preimenovanja vezana samo uz nazive gradova kao što su Rijeka i Osijek? Ili se oni ne bi mijenjali? (isto: 52–53).

Pravopisna je kodifikacija naime načelno najkonzervativniji element norme standardnoga jezika, koju je u jezičnim zajednicama s tradicijom pismenosti duljom od nekoliko generacija iznimno teško reformirati. U takvim situacijama reforme pravopisa obično su minimalne i obično se poduzimaju kako bi se pravopisni sustav pojednostavnio i učinio lakšim za uporabu, ali čak i takve izazivaju polemike. U skladu s tim Pranjković zaključuje da, ako u pisanju tzv. dugoga jata nešto već treba mijenjati, onda bi trebalo propisati pisanje *svjet* i *djete*, a ne *sviet* i *diete*, ali zapravo bi najbolje bilo da se ništa ne mijenja.

2.3. Nametanje novotvorenica

Na razini leksičke norme destabilizacijske su se tendencije očitovale u prvom redu pojavom velika broja novotvorenica. Pranjković načelno nije protiv novotvorenica, ali upozorava da u vezi s njima valja biti oprezan. U članku Barbarizmi, neologizmi i jezični savjeti ističe tako sljedeće:

Doduše, novotvorenica i potreba za tvorbom novih riječi bilo je i bit će uvijek, osobito potreba vezanih za znanstveno nazivlje. Opravdano je također predlagati zamjene za posve nove tuđice koje u velikim količinama pristižu iz jezika (posebno engleskoga) čije se riječi teško prilagođuju hrvatskome jezičnom sustavu, ali mislim da su kontraproduktivna takva nastojanja u okviru općega leksika, a pogotovo je kontraproduktivno gajiti kod ljudi iluziju kako su takve akcije još i oblici posebne brige za kulturu hrvatskoga jezika (Pranjković 2010: 110).

U čemu je problem s takvim zadiranjem u opći leksik, Pranjković pokazuje u članku Muke s riječima, u kojem navodi:

Kad danas čujemo riječi tipa *krugoval*, *slikopis*, *samovoz*, *poglavnik*, *doglavnik* i sl., one pobuđuju, više ili manje, asocijacije i konotacije na vrijeme u kojem su nastale (NDH). Te riječi i nisu tako nakaradno načinjene kao što se obično misli (usp. *slikopis* i *rukopis* ili *krugoval* i *kolodvor*), ali izazivaju kod svih govornika hrvatskoga i/ili srpskoga jezika određenu odbojnost ili bar zazor. To je sasvim razumljivo jer su to riječi koje su nastale naglo i neprirodno ušle u optjecaj te bile agresivno naturane (Pranjković 2010: 54).

Spomenute i slične riječi nisu dakle problematične zbog svoje rječotvorne strukture, koja je u mnogim slučajevima besprijekorna, nego upravo zbog toga što se nameću kao zamjene za već postojeće i ustaljene, ali zbog ideoloških razloga proskribirane leksičke jedinice. Kako Pranjković ističe u članku Hrvatska leksička norma i riječi stranoga podrijetla:

Treba napokon reći da se dobrim zamjenama načelno ne mogu smatrati novotvorenice ili zastarjelice koje odavno nisu u uporabi. Takve se riječi u najboljem slučaju mogu samo predlagati kao zamjene, a nikako se ne bi smjele normativno propisivati i/ili administrativno nametati. [...] U većini naime tekstova u kojima se takve riječi nađu one će zapravo biti ‘stranije’ i ‘suvišnije’ od riječi umjesto kojih se predlažu (Pranjković 2010: 42–43).

U skladu s tim Pranjković poziva na velik oprez kad je riječ o nastojanjima da se riječi stranoga podrijetla zamijene domaćim istoznačnicama. U članku Hrvatska leksička norma i riječi stranoga podrijetla upozorava tako na sljedeće:

Pitanje koje su riječi stranoga podrijetla u pojedinom standardnom jeziku nepotrebne, a koje potrebne, bez sumnje je ključno sa standardološkoga stajališta. Načelno bi nepotrebne bile one riječi, kao što kaže Maretić, koje u hrvatskome jeziku imaju dobrih zamjena. Međutim vrlo se često događa da su pojedine posuđenice nepotrebne u jednom od svojih značenja, ali su potrebne ili čak nezamjenjive u drugome, pa se i to mora uzimati u obzir (Pranjković 2010: 39–40).

Drugim riječima, čak i kad za riječ stranoga podrijetla postoji odgovarajuća domaći parnjak, posrijedi, zapravo, najčešće nisu međusobno zamjenjive istoznačnice, nego semantički specijalizirane bliskoznačnice. Kako navodi Pranjković u istom članku:

Riječ je obično o tome da su posuđenice, osobito stariji internacionalizmi apstraktnijega značenja, s konkurentnim domaćim riječima već odavno podijelile semantička i/ili pragmatična područja, pa se eventualna zamjena takvih posuđenica u svim značenjima i svim porabama može provesti samo grubim nasiljem (isto: 41).

Takvo nasilje rijetko kad može biti uspješno i njegov je neposredni rezultat obično samo destabilizacija standardnoga jezika u obliku gubitka finih semantičkih razlika za čije su se izricanje leksemi stranoga i domaćega podrijetla specijalizirali.

Posrijedi međutim nije samo semantička nego i funkcionalnostilska specijaliziranost bliskoznačnih leksema stranoga i domaćega podrijetla. U već spomenutom članku Pranjković u vezi s tim ističe:

Naravno, osim semantičkoga – prilikom prosuđivanja o tome koja je posuđenica nepotrebna, a koja potrebna – mora se uzimati u obzir i funkcionalnostilistički aspekt jer posuđenica u jednom funkcionalnom stilu, tj. u jednom obliku uporabe, može biti nepotrebna, a u drugome potrebna ili čak nezamjenjiva. Neka riječ koja primjerice neće biti preporučljiva u znanstvenom, administrativnom i/ili publicističkom stilu (pa se u tim stilovima neće smatrati normativno korektnom, nego će biti obilježena kao manje ili više izrazit regionalizam, kolokvijalizam, žargonizam i/ili barbarizam) često će u razgovornom ili beletrističkom stilu biti posve obična ili nezamjenjiva (isto: 41).

Standardni se jezik od drugih jezičnih varijeteta razlikuje upravo po svojoj polifunkcionalnosti, tj. po tome što kao komunikacijski medij služi različitim skupinama govornika u različitim domenama i za različite specifične potrebe. Upravo se zato i govori o funkcionalnim stilovima, koji se odlikuju specijaliziranim inventarima jezičnih sredstava i specifičnim načinima njihove uporabe, pri čemu središnju ulogu u funkcionalnostilskoj specijalizaciji imaju upravo leksička sredstva. Kako navodi Pranjković:

Nijedna riječ koja na bilo koji način pripada leksičkome fondu nekoga jezika, pa tako ni riječ stranoga podrijetla (ni usvojenica, ni prilagođenica, ni tuđica, ni strana riječ u užem smislu), nije nepotrebna u svim svojim značenjima i u svim mogućim oblicima uporabe (isto: 42).

Što se događa kad se zanemari semantička i funkcionalna specijaliziranost leksema, Pranjković pokazuje u članku O jeziku ćudorednog propisnika na primjeru prijedloga etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu iz 1999, u kojem se s jedne strane rabe “hiperkroatizmi” umjesto ustaljenih internacionalizama (npr. *ćudoredba*, *mudroslovne znanosti* i *kakvotna dostatnost*), a s druge strane izrazi opće naravi stranoga podrijetla (npr. *desideratum*, *common sense* i *venia docendi et legendi*), koji imaju uglavnom dekorativnu funkciju. U vezi s tim Pranjković zaključuje:

Mislim također da sama mogućnost da se takav tekst uopće pojavi u javnosti, a kamoli da se službeno pošalje svim članicama Sveučilišta, dosta govori o stanju na Sveučilištu, pa donekle i o stanju u cijelom društvu (isto: 171).

3. ISTRAŽIVANJE SUVREMENE UPORABE

Noviji destabilizacijski utjecaji i na pravopisnoj i na leksičkoj razini povezani su bez sumnje s defenzivnim odnosom prema srpskomu jeziku.³ U vezi s tim Pranjković u Predgovoru *Jezikoslovnim sporenjima* ističe:

Prirodno je naime da ljudi koji su ostali bez svojih domova, bez svojih najbližih, ili su prošli kroz psihičke traume počnu i svoj jezik doživljavati kao sredstvo borbe

³ To vrijedi čak i kad je riječ o posuđenicama jer se, kako ističe i Pranjković, hrvatski i srpski razlikuju i po svojem odnosu prema tom sloju leksičkoga sustava: “Nije riječ samo o različitim načinima preuzimanja riječi iz drugih jezika [...] niti o tome da se u srpski standardni jezik načelno nije preuzimalo iz čakavštine i kajkavštine, nego i o tome da su neke riječi u jedan standardni jezik preuzete, a u drugi nisu, ili da su iste posuđenice u jednome standardnom jeziku neobilježene, a u drugome obilježene kao regionalizmi, kolokvijalizmi, žargonizmi i slično” (Pranjković 2010: 43).

protiv takva stanja i protiv onih koji su izravno krivi što su u takva stanja dovedeni. Mislim međutim da jezikoslovci, koji bi morali u svom poslu biti profesionalci, ne bi smjeli podlijegati utjecaju takvih atmosfera, nego bi se, naprotiv, protiv njih morali u okviru svojih mogućnosti i boriti [...]. Oni bi naime morali znati da standardnojezičnom procesu nikako ne odgovaraju nasilne, nepromišljene niti bilo kakve “revolucionarne” ili “osvetničke” metode, nego da promjene u njemu moraju biti postupne, racionalne i utemeljene na poznatim i znanstveno verificiranim standardizacijskim procedurama (Pranjkić 1997: 6).

Nažalost, klima u hrvatskoj standardologiji na prijelomu tisućljeća bila je takva da su se u njoj najviše čuli upravo glasovi koji su pozivali na radikalne intervencije motivirane željom da se hrvatski što više razlikuje od srpskoga. Kad je riječ o stručnjacima koji su razmišljali drukčije, Pranjkić navodi:

Ljudi u struci uglavnom se prave da ne vide ni notornih nelogičnosti na koje sam ovdje upozorio, ili da ih se one ne tiču, a ako tkogod od njih i upozori na njihovu nelogičnost (ponajprije po svojoj stručnoj savjesti, da ne kažem po dužnosti, ili npr. zato što o toj problematici mora, htio ili ne htio, predavati studentima), biva proglašavan ljevičarem, “goldsteinovcem”, “novosađaninom”, a u posljednje vrijeme čak i udbašem (Pranjkić 2008: 50–51).

Ukratko, na području jezične kulture hrvatskoga standardnoga jezika na prijelomu tisućljeća vladala je klima isključivosti i etiketiranja, koja je potpuno onemogućivala racionalnu i argumentiranu raspravu.

Pranjkić pak smatra da je za stabilizaciju hrvatskoga standardnoga jezika potreban u prvom redu predan rad na njegovu proučavanju i opisu, uz oslanjanje na provjerene znanstvene metode i nužni otklon od politikantstva. U poglavlju Sučeljavanja sa Stjepanom Babićem tako ističe:

Moje je mišljenje da se moramo baviti svojim standardnim jezikom, a i svim drugim pojavnostima hrvatskoga jezika i hrvatskih narječja, bez obzira na bilo koji drugi jezik, da smo u tom poslu svi zajedno dosada postigli sasvim skromne rezultate te da i nas i buduće naraštaje čeka još puno neobavljena posla. [...]. Umjetno povećavanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika posve je isti tip politikantskoga i nadriučnoga posla kao i uklanjanje tih razlika, samo sa suprotnim predznakom. Ne bude li se naša struka oslobodila takva politikantstva, sigurno joj se ne piše dobro (Pranjkić 2008: 35–36).

Ukratko, Pranjkić se protivi nasilnim intervencijama koje narušavaju dotad već uspostavljenju ustaljenost standardnoga jezika te umjesto toga poziva na njegovo istraživanje i opis, u čemu jezikoslovnu kroatistiku tek čekaju važniji rezultati.

Dobar je primjer takva pristupa Pranjkićeva obrada suvremene naglasne norme, različita od aktualnih kodifikacijskih priručnika. U članku

Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme Pranjković tako upozorava u prvom redu na silazne naglaske na nepoččetnim slogovima, za koje tvrdi da ih u nekim slučajevima treba priznati barem kao dubletne, a u nekima čak i kao primarne, dok se preneseni naglasci tada moraju smatrati klasičnima, zastarjelima ili čak regionalnima (npr. *magistêrj* i *magistêrj*, *politikànt* i *politikant* itd.). U vezi s tim navodi:

Ono što je ovdje rečeno shvaćam kao mali prilog stabilizaciji hrvatske ortoepske norme, koja je već dugo najproblematičnija norma hrvatskoga standardnog jezika. [...] Naime normativci uglavnom insistiraju na tzv. klasičnoj ili “maretičevskoj” akcentuaciji, koja se ne zasniva na realnom stanju u pojedinim hrvatskim govorima (pogotovo urbanim), nego je zapravo strana većini govornika hrvatskoga standardnog jezika (izuzevši donekle samo “centralne štokavce”, čija je prestižnost od početka više nego upitna), pa se zapravo (u školama, kazališnim akademijama, na radiju i televiziji) uči kao strana. Istina je doduše da svaki standardni jezik treba učiti, ali mislim da je uspješnije i svrhovitije ono učenje koje se temelji (koliko je moguće) na realnom govornom stanju pojedine zajednice nego ono koje počiva na strogim normativnim pravilima kojih se rijetko tko pridržava i kojih se je govornicima iz bilo kojih razloga objektivno teško odnosno prezahtjevno pridržavati (Pranjković 2010: 24).

Drugim riječima, nasuprot iracionalnim intervencijama utemeljenima na apriorističkim stavovima o tome kakav bi standardni jezik trebao biti, koje oštro kritizira, Pranjković se zauzima za realističnije intervencije motivirane približavanjem kodifikacije standardnoga jezika stvarnoj suvremenoj uporabi.

4. ZAKLJUČAK

Nakon dugotrajne izloženosti hrvatskoga standardnoga jezika destabilizacijskim utjecajima za njegovu je stabilizaciju i kultiviranje danas najvažnije da domaći normativisti prihvate racionalan pristup, utemeljen na provjerenim metodama i temeljitim istraživanjima suvremene uporabe. Kritizirajući štetnost dosadašnjih pristupa i ističući nužnost zaokreta, Ivo Pranjković pridonio je približavanju hrvatske normativistike tomu idealu vjerojatno više nego ijedan drugi kroatist s prijelaza tisućljeća. Osim u svojim kritičkim i polemičkim tekstovima, na čijem se čitanju temelji ovaj članak, činio je to npr. i u sklopu *Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika*, u kojem je bio najdosljedniji i najelokventniji, a katkad zapravo i jedini glas razuma (usp. Vuković 2016). Pranjkovićevi stavovi o kulturi hrvatskoga standardnoga jezika izrastaju iz čvrsta uvjerenja da hrvatski jezik i njegovi govornici nisu

ni u kakvu izvanrednom stanju, pa im nisu potrebne ni izvanredne mjere u obliku radikalnih reformi. Upravo suprotno, Pranjković smatra da su poželjne samo umjerene intervencije, utemeljene na kontinuitetu s dosadašnjom (stvarnom, a ne izmišljenom) tradicijom standardnoga jezika te na približavanju kodifikacije stvarnoj suvremenoj uporabi, kako je to uobičajeno i u drugim normalnim jezičnim zajednicama. U društvu u kojem su regresivne tendencije u punu zamahu i u normativističkoj tradiciji u kojoj racionalan pristup, nažalost, ne čini glavnu struju takve stavove s tolikom ustrajnošću može zastupati samo netko tko se odlikuje nesvakidašnjim znanstvenim i moralnim integritetom. To je velika ostavština za naraštaj jezikoslovaca koji danas preuzima odgovornost za hrvatsku normativistiku.

LITERATURA

- Daneš, František. 2006. Sprachpflege / Language cultivation. *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. Volume 3. / Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. 3. Teilband* [ur. Ulrich Ammon i sur.]. Berlin: De Gruyter. 2453–2461.
- Mićanović, Krešimir. 2006. Mjesto standardologije u jezikoslovnoj kroatistici. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* [ur. Marko Samardžija i Ivo Pranjković]. Zagreb: Matica hrvatska. 559–585.
- Neustupný, Jiří V. 2006. Sociolinguistic Aspects of Social Modernization. *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. Volume 3. / Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. 3. Teilband* [ur. Ulrich Ammon i sur.]. Berlin: De Gruyter. 2209–2223.
- Pranjković, Ivo. 1993. *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pranjković, Ivo. 1997. *Jezikoslovna sporenja*. Zagreb: Konzor.
- Pranjković, Ivo. 2008. *Sučeljavanja. Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*. Zagreb: Disput.
- Pranjković, Ivo. 2010. *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*. Zagreb: Disput.
- Vuković, Petar [ur.]. 2015. *Jezična kultura. Program i naslijeđe Praške škole*. Zagreb: Srednja Europa.
- Vuković, Petar. 2016. Vijeće za normu i teorija upravljanja jezikom. “Suvremena lingvistika”, 42, 82, 219–235.

SUMMARY

IVO PRANJKOVIĆ AND THE CULTIVATION OF LANGUAGE

The paper deals with Ivo Pranjković's contribution to the cultivation of standard Croatian. The focus of the analysis is on his criticism of the destabilizing influences on the standard language, exerted on the one hand by the Serbian language policy, and on the other by the more recent domestic radical attempts to reform the codification of standard Croatian. It is emphasized that Pranjković's major contribution to the language cultivation is his insistence on the rational approach based on the study of contemporary language use.

Key words: Ivo Pranjković, language cultivation, stability and polyfunctionality of standard language